

از چیدن رنگ ♦

محمد رضا شالبافان*

خمید بیکرم از انتظار و جان به لب آمد قدح به یاد تو کج کرده‌ام بیا که نریزد
(مولانا بیدل دهلوی)

ادبیات و شعر فارسی در سال‌های اخیر شاهد تحقیق و پژوهش‌های بیشتری دربارهٔ موجی است که ذهنی بس خلاق و البته پیچیده، پشتوانهٔ آن بود. در سال‌های اخیر شاهد برگزاری همایش‌های بسیاری در بزرگداشت ادیبان و نام‌آوران عرضه سخن در جای جای کشور بوده‌ایم، اما به‌خاطر نداریم که همایشی در یادکرد از ابوالمعانی عبدالقادر بیدل دهلوی شاعر نکته‌دان، نکته‌سنج و صد البته هنجار گریز پارسی‌گوی برگزار شده باشد. قرار دادن نام بیدل در جمع شاعران سنتی کار درستی نیست. دغدغهٔ بیدل با تمام شاعران هم‌عصر و پیش از خودش متفاوت بود. هرچند کلی‌گویی دربارهٔ شاعری که بیش از نود هزار بیت شعر از وی موجود است چندان درست به‌نظر نمی‌آید و بهتر آن است که دربارهٔ دنیای چندگانه این شاعر ریزنگر و نکته‌پرداز، جزء نگرانه‌تر سخن گفته شود.

نخستین کنگرهٔ بزرگداشت ابوالمعانی عبدالقادر بیدل دهلوی با عنوان «عرس بیدل» طی دو روز در تالار اندیشهٔ حوزهٔ هنری برگزار شد. در ابتدای این نشست ادبی هادی سعیدی کیاسری مدیر کانون ادبیات ایران و مدیر شبکهٔ رادیویی فرهنگ ضمن خوشامدگویی به مهمانان داخلی و خارجی گفت:

♦ گزارش از نخستین کنگرهٔ بین‌المللی عرس بیدل دوروزه‌ای (۳۱-۳۰ تیرماه ۱۳۸۴ ه.ش) در تالار اندیشهٔ حوزهٔ هنری تهران (ایران).
* شاعر و روزنامه‌نگار ایرانی.

”این نشست ادبی فرصتی است برای تحقیق بیشتر در آثار بیدل، این شاعر بی‌نظیر و یگانه به‌لحاظ زبان‌آوری و مضمون‌پروری.“

وی در ارتباط با عرس بیدل افزود:

”در هند «عرس بیدل» پنج روزه برگزار می‌شود و علی‌رغم غربت زبان فارسی در آسیای میانه به‌شهادت صدرالدین عینی زمانی شعر بیدل از زبان کشاورزان شنیده می‌شد...“

مدیر کانون ادبیات ایران ادامه داد:

”امیدواریم این مجلس مبارک فواید خاص خود را داشته باشد. این کنگره در امتداد کوشش‌هایی است که باید نسبت به بزرگان ادبی انجام گیرد.“

وی در پایان گفت:

”سپاس ویژه را باید از استاد سرآهنگ داشت که پس از کسب درجات والا، ۱۵ سال شاگردی و تحقیق کرد و بیدل را شناخت و در شناساندن بیدل به مردم کمک شایان توجهی کرد.“

پس از سعیدی کیاسری، استاد علی معلم دامغانی که از جمله کسانی است که به‌بیدل‌شناسی در این سال‌ها کمک بسیاری کرده به‌بیان سخنان خویش در روز نخست همایش پرداخت و گفت:

”استاد سید عباس معارف، نابغه بزرگی بود که در محضر علامه مازندرانی مشق فلسفه شفاهی می‌کرد و من هرچه از بیدل یافتم از وی آموختم. «معارف» ایران را بعد از انحراف بزرگ بازگشت ادبی و انحراف تجدّد ادبی به‌راه درست خود بازگرداند.“

شاعر «رجعت سرخ ستاره» افزود:

”برای ادعای بیدل‌شناسی دو سند باید در دست ما باشد. اول شعر ما باید با شعر بیدل نسبت داشته باشد که من به‌خاطر ندارم در تاجیکستان چنین نسبتی باشد، اما شعر در افغانستان با شعر بیدل نسبت روزافزونی دارد. دوّم نسبت شگرف موسیقی و ادبیات است و سرآهنگ کسی است که بسیاری از شاعران ما بیدل را با روایت وی می‌شناسند.“

در پایان معلّم ضمن اشاره به این نکته که فرق شعر امروز و شعر بیدل در تفصیل شعر بیدل و اجمال شعر امروز است، به مثنوی خوانی پرداخت.
در ادامه عبدالعزیز مهجور از افغانستان ضمن اشاره به این که افسانه اساساً غفلت زاست، به افسانه خوانی از کتاب عرفان بیدل و توضیح آن پرداخت.
وی در پایان سخنانش به بیان نکات عرفانی در این افسانه پرداخت.

استاد علی معلّم دامغانی: "استاد سیّد عباس معارف، نابغه بزرگی بود که در محضر علامه مازندرانی مشق فلسفه شفاهی می کرد و من هرچه از بیدل یافتم از وی آموختم."

در ادامه، علی رضا قزوه ضمن بیان خاطره ای از ارادت مجاهد رشید «احمد شاه مسعود» به بیدل، به شعرخوانی پرداخت. همچنین محمّد رفیع جنید از شاعران افغان که تعداد زیادی از اشعار بیدل را استقبال کرده اشعار خود را ارائه کرد.

در قسمت دوّم نشست روز اوّل کنگره، دکتر شوکت شکورف، استاد دانشگاه سمرقند ضمن بیان این که بینان گذار بیدل شناسی در تاجیکستان استاد عینی است گفت:

"سبک شعر بیدل در مقابل پژوهشگران تاجیک که به وی علاقه دارند سر است."

وی افزود:

"در زمانی که ما تحصیل می کردیم جرأت نداشتیم از متصوّفان تجدّدگرا چون مولوی و دیگران سخن بگوییم چرا که مشمول تنبیه ادبی اساتید می شدیم."
اجرای موسیقی توسط استاد الطاف حسین سرآهنگ و روایت آوازی بیدل پایان بخش برنامه های روز اوّل کنگره بود.

کنگره در روز دوم با سخنان دکتر عبدالغفور آرزو، رایزن فرهنگی افغانستان در ایران آغاز شد. وی گفت:

"شعر افغانستان رابطه نزدیکی با شعر بیدل دارد و کسانی که می گویند در افغانستان بیدل دوستی هست ولی بیدل شناسی نه، عجله کرده اند."

وی ضمن اشاره به این که مهم ترین نکته موجود در آثار بیدل انسان است افزود:

”سبک هندی، صرافت خراسانی دارد و بیدل در تناسب لفظ و معنا بوطیقای جدیدی دارد و از منظر دیگری می‌نگرد. بیدل در جای جای شعر خود ابوالمعانی بودن را اعلام می‌کند و در شعر وی تأویل و هرمنوتیک شورانگیز است.“

وی در پایان گفت:

”بیدل از نظر عرفانی تابع مشرب وحدت وجود است و عرفان وی از دیگر جنبه‌های شعری‌اش برجسته‌تر است.“

مرتضی امیری اسفندقه (شاعر)، دوّمین سخنران روز دوم نشست بود. او ضمن اشاره به این که در ابتدا قصد داشته درباره نیی اکرم^(ص) و امیرالمؤمنین^(ع) در آثار بیدل سخن بگوید اما از او خواسته‌اند درباره رباعیات سخن بگویند با این رباعی سخنان خود را آغاز کرد:

”ای هوش تو آواره نافهمیدن از علم علی^(ع) چه بایدت پرسیدن
آن کس که حدیث لوکشف کرد عیان او بود که دیده بود قبل از دیدن“

وی افزود:

”دکتر زرّین‌کوب در مبحثش درباره بیدل رباعیات وی را دست کم گرفته که از نظر من درست نیست. اما دکتر شفیعی کدکنی درباره بیدل «شاعر آینه‌ها» یادآور شده که توصیه می‌کنم از رباعیات وی شروع کنید که دریچه خوبی است برای نگاه و شروع نظاره به‌اندیشه‌های بیدل، که درست‌تر می‌نماید.“

امیری اسفندقه افزود:

”در نقد سخن دکتر زرّین‌کوب باید گفت بسیاری از رباعیات بیدل سهل و ممتنع می‌نماید.“

دیگر سخنران کنگره که سخنانش مورد استقبال مخاطبین نیز قرار گرفت دکتر پروین سلاجقه بود. وی ضمن اشاره به این که سه جنبه منش استعاری زبان، ذهن و تصویر از برجستگی‌های شعر بیدل است گفت:

”مقوله شعر، هموار مورد نظر نظریه‌پردازان بوده و این دو جدا از هم نیستند. متن شاعرانه از دیدگاه یک منتقد برجسته، نظام نظام‌ها و رابطه رابطه‌هاست.“

بیدل یکی از معدود شاعرانی است که شعرش به نظام نظام‌ها تبدیل شده و موفق به کشف زبانی شده که بر منش استعاری استوار است و از سه نوع استعاره کلاسیک، رُمانتیک و مدرن بهره‌برده و به خلق جهان تصویری، خارج از جهان قراردادی منجر شده.

پروفسور قمر غفّار: "بزرگ‌ترین سلاجقه افزود: شاعر زبان فارسی در شبه قاره - بیدل - می‌تواند پل ارتباطی بزرگی بین هند، ایران و آسیای مرکزی باشد."

"به دلیل قطع پیوندهای جهان شاعرانه از جهان واقعی و پناه بردن بیدل به جهان شخصی است که از رئالیسم کلیشه‌ای، مادی و روزمره با جرأت فرار می‌کند و این موضوع را نیز توصیه می‌کند." وی ادامه داد:

"در شعر بیدل ساختار فضا و تصاویر استعاری در راستای همین گریز صورت می‌گیرد که نوعی هنجار گریزی و تصاویر متناقض مدرن است. در شعر بیدل تصوّف مدّعی به عرفان بی‌ادّعا تبدیل شده. همین عرفان آینه‌بین، بیدل را به تواضع و فنا می‌رساند."

وی همچنین گفت: اندیشه بیدل، آرامش به عادت تبدیل شده را به چالش می‌کشاند و افزود:

"بازتاب یا انعکاس هم در شعر بیدل بسیار مهم است تا عناصر پس از پالایش در یک چرخش، شایسته انعکاس جمال معشوق شوند، مانند نماد واژه‌های شب‌نم و آینه. اندیشه در شعر بیدل از نسبیّت به قطعیت اقتدارگرایانه می‌رسد. زبان شعر بیدل آشنایی زداست پس خوانشی آشنایی زدا بین مؤلف، متن و مخاطب می‌طلبد." پس از دکتر سلاجقه استاد مشفق کاشانی به شعرخوانی پرداخت.

در ادامه پروفسور قمر غفّار رئیس بخش فارسی دانشگاه جامعه ملیّه اسلامیّه، دهلی نو گفت:

"در قرن‌های ۱۷ و ۱۸ میلادی سبکی در فرهنگ غنی هند پایه‌گذاری شد که بعدها به عنوان سبک هندی معروف شد که بیدل یکی از بزرگ‌ترین و موشکاف‌ترین شاعران این سبک است."

وی افزود:

”بزرگ‌ترین شاعر زبان فارسی در شبه قاره - بیدل - می‌تواند پل ارتباطی بزرگی بین هند، ایران و آسیای مرکزی باشد.“

شهباز ایرج شاعر و پژوهشگر افغانستانی از

بلخ از دیگر میهمانان کنگره بود که گفت:

”وجود ترکیب در آثار بیدل بسیار چشمگیر است و اگر ترکیبات بیدل وارد نظام واژگانی فارسی شود باعث تحوّل عظیم می‌شود.“

وی افزود:

”بیدل ترکیبات پیشین را هم با معانی دیگر گونه استفاده کرده است.“

این شاعر و پژوهشگر در ادامه گفت:

”بیشتر ترکیبات بیدل از نوع ترکیبات بدون کسره، مانند سرخرو است که از دنیای ترکیبات بیدل می‌توان به «حیرت‌آباد» و «حیرت دمیده» اشاره کرد. ترکیباتی که نیاز به فهمیدن جهان بیدل دارد. حیرت و آینه از کلمات کلیدی است که محور ترکیبات زیادی از بیدل هستند.“

وی در پایان گفت:

”گشودن راز ترکیبات بیدل یکی از راه‌های رسیدن به سرزمین اوست، هرچند تاکنون به واسطه سختی این کار، کسی به این مسیر گام نگذاشته.“

از نکات قابل توجه کنگره این بود که دکتر محمد رضا شفیع کدکنی که بنا بود در جمع حضور یابد بنا به رویه سال‌های اخیر به علت کسالت در این همایش حضور نیافت. همچنین به مدت چند دقیقه، بیدل‌خوانی زنده یاد دکتر سید حسن حسینی به صورت صوتی پخش شد.

آخرین سخنران کنگره «عرس بیدل» دکتر اسماعیل اکبر از افغانستان بود که گفت:

”بیدل مشربش حیاست و به حیا اعتقاد خاصی دارد.“

وی افزود:

دکتر اسماعیل اکبر: ”بیدل مشربش حیاست و به حیا اعتقاد خاصی دارد.“

”در افغانستان همهٔ اقشار جامعه به بیدل ارادت دارند و تیمورشاه گورکانی اولین کسی بود که شعر بیدل را به افغانستان آورد.“
در پایان کنگره دو روزه عرس بیدل استاد الطاف حسین سرآهنگ به اجرای موسیقی پرداخت.